

Tarsusdikten van kleine barsijs, koolmees en rietgors in de Peel

Boena van Noorden

Inleiding en methode

Naar aanleiding van de oproep van Henk Lichtenbelt om tarsusdikten van een aantal zangvogels te bepalen, heeft vogelringgroep 'De Peel' de schuifmaat voor de dag gehaald en is vanaf januari 2011 bij een aantal soorten aan het meten geslagen (Lichtenbelt, 2010). De resultaten van deze metingen zullen worden besproken en er zal een aanbeveling over de te hanteren ringmaat worden gedaan.

We hebben de tarsusdikte gemeten door een schuifmaat in het midden van de tarsus te plaatsen en vervolgens deze op het breedste punt te meten. Hierbij wordt de schuifmaat heel voorzichtig dicht geduwd, totdat de bek van de schuifmaat net de hoornlaag van de tarsus raakt. Van belang is dat de schuifmaat soepel 'loopt' omdat de hoornlaag heel gemakkelijk kan worden ingedrukt. Na enig oefenen met meerdere ringers was het mogelijk om de meetafwijking op 0,1 mm te houden (dus +/- 0,1 mm). De metingen zijn uitgevoerd in de maanden oktober tot en met april, dus in het koudere gedeelte van het jaar. We rapporteren steeds de gemiddelde tarsusdikte in mm, samen met de standaardafwijking (standaard deviatie, sd). De standaardafwijking is een veelgebruikte maat voor de mate van spreiding rondom het gemiddelde, en zegt veel meer over de variatie dan de uiterste meetwaarden.

Om enig inzicht te krijgen in de pasvorm van ringen, is bij enkele vogels niet alleen de standaard dikte bepaald, maar ook de minimum dikte in het midden van de tarsus en de maximum dikten aan de basis en de top van het loopbeen.

Tarsus

De tarsus of het loopbeen is qua functie vergelijkbaar met het onderbeen van een mens. De kern van de tarsus bestaat uit been, er tegen aan liggen de pezen voor de beweging van de tenen en om dit geheel ligt de huid. De huid bestaat uit de lederhuid en de opperhuid. In de lederhuid bevinden zich bloedvaten, zenuwen en bindweefsel. De opperhuid bestaat uit een slijm laag met daaroverheen een dode hoornlaag. Deze hoornlaag slijt langzaam af en wordt vanuit de slijm laag ververst. De tarsus is niet rond maar afgeplat (foto 1 en 2). In de verbrede delen lopen de pezen.

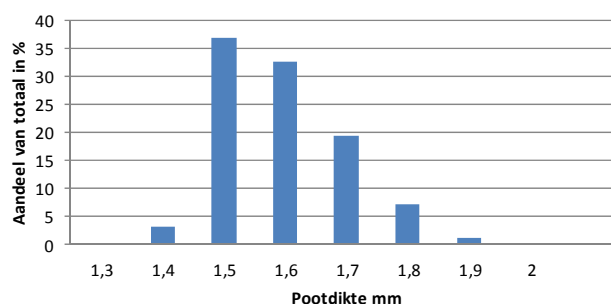
Foto 1. Rietgors 2 kj vrouw met 2,3 mm ring en tarsusdikte 1,8 mm. Hier is duidelijk te zien dat de tarsus afgeplat en dus niet rond is.

Resultaten

Kleine barsijs

In totaal is van 98 kleine barsijsen de tarsusdikte gemeten. Qua determinatie zaten hier geen twijfelgevallen tussen. In het afgelopen jaar zijn uitsluitend 'zuivere' kleine barsijsen geringd in de Grootte Peel. In de meeste jaren vangen we grote en kleine barsijsen door elkaar heen en hebben we af en toe individuen die qua kenmerken tussen deze twee soorten inzitten. Gelukkig hadden we dat probleem nu niet.

De tarsusdikte varieerde tussen de 1,4 en 1,9 mm met een gemiddelde van 1,59 mm (sd 0,1030). Uit figuur 1 blijkt dat 1,5 mm het meest voorkomt, gevolgd door 1,6 mm. Tezamen beslaan zij meer dan 60% van het totaal aantal metingen. De diktenklassen die daar op volgen (1,7, 1,8 en 1,9 mm) hebben gezamenlijk een aandeel van nog geen 30%.

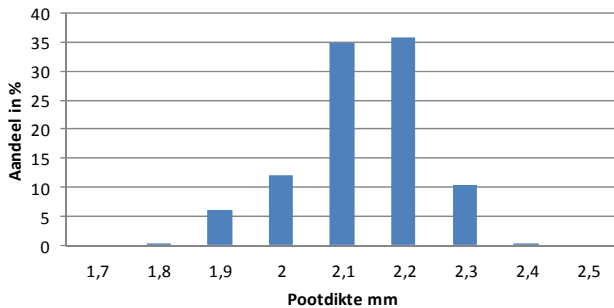

Figuur 1. Verdeling van de tarsusdikten gemeten bij de kleine barsijs in de Grootte Peel (2011-12). N = 98.

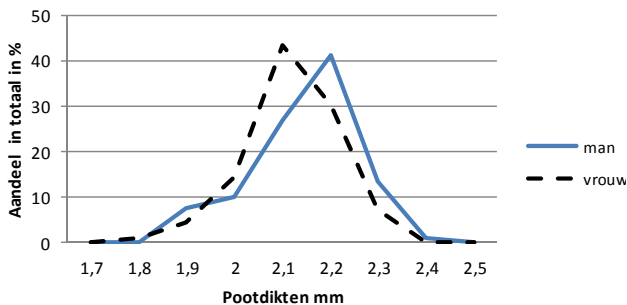
Koolmees

Van 232 koolmezen is de tarsusdikte bepaald. De dikte varieerde tussen de 1,8 (0,4 %) en 2,4 mm (0,4 %). De bulk van de vogels (ruim 70%) komt uit op 2,1 en 2,2 mm. Iets meer dan 10% zit daar nog boven (figuur 2). De gemiddelde pootdikte van de

mannen is iets hoger (2,15 mm, sd 0,1110) dan van de vrouwen (2,12 mm, sd 0,0977). Dit sexe-verschil zien we ook in de verdeling (figuur 3) terug. Zowel bij mannen als de vrouwen komen pootdikten van 2,3 mm voor. De dikste tarsus (2,4 mm) was van één man.

Figuur 2. Verdeling van de tarsusdikten gemeten bij de koolmees in de Grote Peel (2011-12). N = 232.

Figuur 3. Verdeling van de tarsusdikten over de geslachten gemeten bij de koolmees in de Grote Peel (2011-12).

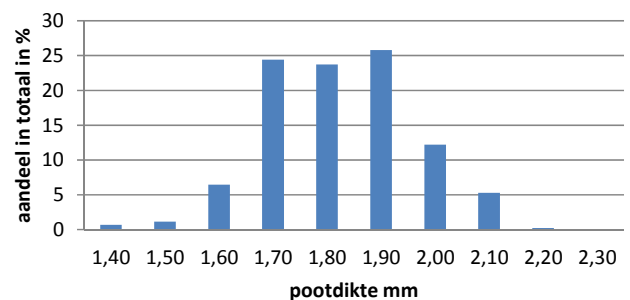
Rietgors

In de Grote Peel wordt jaarlijks een groot aantal rietgorzen gevangen (bijv. 1204 ex. in 2011), hiervan is bij 434 exemplaren de tarsusdikte bepaald. Tijdens drukke dagen in de trektijd was er onvoldoende gelegenheid om de tarsus te meten. De gemiddelde tarsusdikte bedraagt 1,92 mm (sd 0,1390). De uiterste maten bedragen 1,4 en 2,3 mm. Ongeveer 75% van de vogels zit qua pootdikte tussen de 1,7 en 1,9 mm (figuur 4). Indien we naar de verdeling over de sexen kijken blijken de mannen over het algemeen wat dikkere poten (gem. 1,97 mm, sd 0,1349) te hebben dan de vrouwen (gem. 1,87 mm, sd 0,1156) (figuur 5). De uiterste maat van 2,3 mm werd slechts bij één man gemeten, bij de wijfjes was 2,2 mm de grootste gemeten dikte.

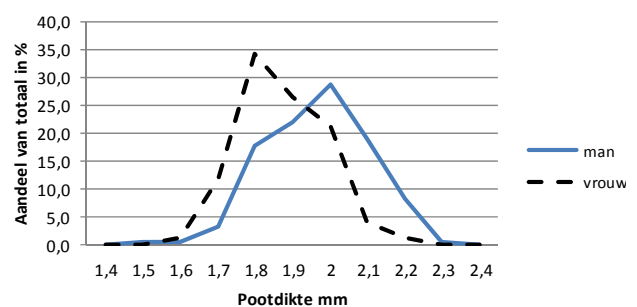
Discussie

Op grond van onze metingen aan de kleine barsmsijs, zou het verantwoord zijn om voortaan elke vogel met 2,0 mm ringen te ringen. Er van uitgaande dat een speling van 0,1 mm rondom de poot voldoende is voor een goede pasvorm. We weten echter niet wat de pootdikte is bij warm

weer. Mogelijk worden de (weinig) bloedvaten in de poten dan opgezet om overtollige warmte kwijt te raken. Verder is de steekproef van bijna 100 vogels nog niet erg groot om een verantwoorde uitspraak te doen. Ringend Nederland zal hiervoor nog inspanningen moeten verrichten. Tevens is onbekend hoe dik de poten van de grote barsmsijsen en de overige (onder)soorten zijn. Aan de andere kant zou je je kunnen afvragen wat het probleem van een te ruime pasvorm is. Indien 2,3 mm ringen worden gehanteerd is de maximale speling 0,9 mm. Is dit veel of weinig? Is er iets bij collega ringers bekend wat voor nadelig gevolg een (te) ruime pasvorm voor de vogel heeft? Wellicht komt er dan gemakkelijker vuil tussen poot en ring? Voor de ringer is het voordeel in dit geval duidelijk. De prijs van 2,0 ringen ligt lager dan die van 2,3 mm. Naast Nederland hanteren België, Groot Brittannië en Duitsland allemaal 2,3 mm ringen voor deze soort. Hoe dat in andere landen zit kon niet worden achterhaald. Evenmin is duidelijk hoe in het verleden de ringmaten zijn vastgesteld.

Figuur 4. Verdeling van de tarsusdikten gemeten bij de rietgors in de Grote Peel (2011-12). N = 434.

Figuur 5. Verdeling van de tarsusdikten over de geslachten gemeten bij de rietgors in de Grote Peel (2011-12).

In het geval van de koolmees lijkt zowel bij de man als vrouw de ringmaat van 2,3 mm in een aantal gevallen aan de lage kant. Er is zelfs een keer 2,4 mm vastgesteld. Dit verklaart de aanbeveling van België en Duitsland voor het hanteren van 2,8 mm. De Britten gebruiken 2,3 mm voor de volgroeide vogels en 2,8 voor nestjongen. De Nederlandse ringcentrale laat de keuze vrij tussen 2,3 en 2,8

mm. Onze steekproef is aan de lage kant en gezien het grote aantal koolmezen dat in ons land geringd wordt moet het niet moeilijk zijn om 1000 tarsi te meten. Hierbij zou het waardevol zijn als ringers die regelmatig jongen in nestkasten ringen, hiervan de tarsus-dikte te bepalen.

Foto 2. Rietgors na 2 kj man met 2,8 mm ring en tarsusdikte 1,8 mm.

Het is duidelijk waarom zowel België als Groot Brittannië voor de rietgors 2,3 mm ringen aanleggen. In onze steekproef zou bij slechts één vogel deze ring zonder speling zijn aangelegd. Is dit nadelig? Een ring om de vinger van de mens heeft ook geen speling, terwijl dit voor zover we weten geen nadelige gevolgen heeft voor het functioneren. We hebben het niet uitgezocht maar het zou ons niet verbazen als toppianisten als Lang Lang gewoon een ring om hebben tijdens hun uitvoeringen. Wellicht dat bij het Nederlandse ringersgilde iets bekend is over het effect van krappe (of te krappe) ringen? Om iets meer helderheid in deze kwestie te brengen is voor een beperkt aantal rietgorzen ook de kleinste tarsusdikte in het midden van het loopbeen bepaald (min min en max min in tabel 1). Deze blijkt te variëren tussen de 1,0 en 1,3 mm. Een 2,3 mm ring zit om het dunste stuk dus nog ruim. Let wel de steekproef is klein! Verder zijn de tarsusdikten (op het breedste stuk) boven- en onderaan het loopbeen bepaald (tabel 1). Onderaan is de tarsus het dikste en bovenaan het dunste. Het meten aan

de onderkant is vrij arbitrair. Het is namelijk vrij lastig om te bepalen waar de tarsus eindigt en de voet begint.

Duitsland en Nederland bewandelen de veilige weg en leggen de keuze tussen 2,3 en 2,8 mm bij de ringer. Bij Vogelwarte Helgoland wordt de keuze al gemaakt door een 2,5 mm ring verplicht te stellen. In ons geval zouden in elk geval alle wijfjes met een 2,3 ring kunnen worden uitgerust. Voor het overgrote merendeel van de mannen geldt dit ook.

Toen we de buitenlandse ringmaten vergeleken bleek dat onder anderen in België voor enkele soorten andere maten als in Nederland worden gebruikt. Zo schrijft men voor de winterkoning de ringmaat 2,3 mm en voor de bonte vliegenvanger hanteert men 2,0 mm. Om in het voetspoor van Henk Lichtenbelt te blijven is het voor de Nederlandse ringers interessant om ook voor deze twee soorten de tarsusdikten te meten. Als nestkastsoort, moet het voor de bonte vliegenvanger een koud kunstje zijn om een paar honderd metingen bij elkaar te sprokkelen.

Net als bij de kleine barmsijs en koolmees zijn onze metingen onder koele omstandigheden uitgevoerd. We weten niet wat de uitkomst is onder hoge buitentemperaturen. Het kan dus nuttig zijn om aan te geven bij welke buitentemperatuur er geringd is en het is dus zeker aan te bevelen om de tarsusdikte bij heet weer te bepalen.

Tot slot is het verstandig om door meerdere ringers de tarsusdikten te laten bepalen, voordat er een definitieve keuze gemaakt wordt. Het is immers bekend dat bij het bepalen van de vleugellengte tussen ringers grote verschillen kunnen optreden (van der Jeugd, 2011). We doen dan ook de suggestie om tijdens enkele certificeringsdagen de tarsusdikte-meting mee te nemen.

Tabel 1. Overzicht van tarsusdikten niet gemeten volgens standaard. Min boven = kleinst gemeten tarsusdikte (breedste) boven aan loopbeen, max boven = grootst gemeten tarsusdikte (breedste) boven aan loopbeen, min onder = kleinst gemeten tarsusdikte (breedste) onder aan loopbeen, min boven = kleinst gemeten tarsusdikte (breedste) onder aan loopbeen, min min midden = kleinst gemeten tarsusdikte (smalste) in het midden van het loopbeen en max min midden = grootst gemeten tarsusdikte (smalste) in het midden van het loopbeen. Nb = niet bepaald.

Soort	min boven	max boven	min onder	max onder	min min midden	max min midden
Rietgors	1,7 (n =28)	2,2 (n =28)	1,7 (n=28)	2,4 (n= 28)	1,0 (n=13)	1,3 (n = 13)
Koolmees	2,1 (n= 14)	2,4 (n=14)	2,1 (n = 14)	2,4 (n= 14)	nb	Nb
Kl. barmsijs	1,7 (n=1)	1,8 (n=1)	1,7 (n =1)	1,8 (n=1)	nb	Nb

Conclusies:

- Voor een veilige uitspraak voor de ringmaat van de kleine barmstijven moeten er nog een paar honderd vogels worden gemeten. In de meeste gevallen zal echter de ringmaat 2,0 mm volstaan.
- Van de koolmees mag de steekproef ook groter. Het is zeker de moeite waard om de tarsus-dikte van pullen te bepalen.
- Voor vrijwel alle rietgorzen is het verantwoord om die met 2,3 mm te ringen.
- Interessant is om te onderzoeken hoe dik onder hoge buiten temperaturen de tarsus is.
- Aanvullend op de oproep van Henk Lichtenbelt is het interessant om de maten van bonte vliegenvanger en winterkoning mee te nemen.
- Het is interessant om uit te zoeken wat de meetvariatie is bij tarsusdikten.

Literatuur

- Jeugd H. van der, 2011. Veel variatie in vleugelmetingen. Op het Vinkentouw 122: 17-18.
- Lichtenbelt H.S., 2010. Oproep tot het meten van de tarsusdikte. Op het Vinkentouw 120: 10

Boena van Noorden, Piet van Tilburg, Jan Biemans en Carlo van Seggelen, ortolaan@kpnplanet.nl

EURING general assembly op Malta oktober 2011

Henk van der Jeugd

Eens in de twee jaar wordt door EURING de zogenaamde general assembly van aangesloten ringcentrales georganiseerd. Elke keer is één van de ruim 40 bij EURING aangesloten centrales gastheer. In 2011 viel die eer te beurt aan Malta. Van vrijdag 14 t/m zondag 16 kwamen vertegenwoordigers van 34 ringcentrales bijeen in het Mount Saint Joseph congresscentrum op Malta.

Na aankomst van de gedelegeerden op donderdag stonden vrijdag en zaterdag geheel in het teken van lezingen, workshops en discussies. Op zondag was er een excursie naar het eiland Gozo en maandag keerde iedereen weer huiswaarts.

De Maltezer ringcentrale maakt onderdeel uit van Birdlife Malta en is opgericht in 1962. Mede-oprichter Joe Sultana stond uitgebreid stil bij 50 jaar ringwerk op Malta in een boeiende lezing. Naast het ringen van trekvogels die Malta aandoen tijdens voor- en najaarstrek is het ringen van zeevogels een belangrijke bezigheid. Het is onmogelijk om bij Malta niet te denken aan het

vangen en schieten van trekvogels. De Maltezer samenleving wordt letterlijk verscheurd door dit fenomeen; vogelbeschermers en vogeljagers staan recht tegenover elkaar, soms zelfs binnen families. Hoewel er successen zijn geboekt is de situatie tegelijkertijd gepolariseerd. De tegenstellingen tussen beschermers en jagers zijn groter geworden en de strijd is verhard. Gelukkig zijn er wel een paar traditionele vogelvangsters overgegaan op het vangen voor de wetenschap in plaats van voor de pot en de kooi, en zijn deze mensen in het bezit gekomen van een ringvergunning. Onder deze groep mensen, waar ontegenzeggelijk ook een boel kennis en vaardigheid schuilt, zijn mogelijk meer successen te boeken. Wat vooral op pijnlijke wijze in het oog springt is de ongebreidelde jacht met het geweer op alles wat vliegt. Ook rondom het congresscentrum op het midden van het eiland weerklinkt van 's morgens vroeg tot 's avonds laat geknal. Tijdens een koffiepauze buiten horen we in de verte geweeschoten. Als het geluid dichterbij komt zien we een visarend aankomen die krampachtig hoogte probeert te winnen om buiten het schootsveld te blijven. Begeleid door geweervuur trekt de vogel over ons heen en lijkt zich te klaren. Dat ging niet op voor de jonge wespdiven die eerder voor onze neus uit de lucht werden geschoten. We hopen dat de aanwezigheid van EURING op het eiland en de aandacht in de lokale media een klein beetje kan bijdragen aan de voortslepende discussie.

Binnen gaat het programma verder met lezingen over onder andere het CES-project. Onze eigen Christian Kampichler en Rob Robinson van de BTO laten zien welke vooruitgang geboekt is met het schrijven van pakketten binnen het statistiek programma R waarmee op gestandaardiseerde wijze jaarlijkse indexen voor reproductie en overleving kunnen worden berekend. In een workshop worden de details vervolgens uitgelegd aan die centrales die zelf ook met de scripts willen gaan werken. In een sessie over de EURING code worden voorstellen voor aanpassingen in de codering besproken. Besloten wordt ondermeer een nieuwe code voor windmolenslachtoffers op te nemen en om de soortenlijst beter af te stemmen op de hedendaagse vogeltaxonomie.

Er is unanieme steun voor het voorstel een internationaal project aan zwartkoppen te starten. Doel van het project is meer licht te werpen op het ogenschijnlijk zeer flexibele migratiesysteem van de zwartkop. Een eerste stap is het stimuleren en standaardiseren van het ringen van zwartkoppen in